

РОЗДІЛ II. ІСТОРІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ

УДК 94:[061:5] (477) «1850/1900»

*Інна Левченко
(Переяслав-Хмельницький)*

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРИРОДНИЧИХ НАУКОВИХ ТОВАРИСТВ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

У статті здійснено аналіз наукової та видавничої діяльності природознавчих товариств України, які були засновані при університетах в другій половині XIX – на початку XX ст. Окреслено їхній внесок у популяризацію природничих наук серед населення країни. Розкрито впровадження наукового доробку природознавців у навчальний процес університетів України.

Висвітлюються основні напрями роботи наукових товариств дослідників природи, які активно діяли на теренах України в другій половині XIX – на початку XX ст. Здійснено аналіз дослідницької діяльності природничих товариств, зокрема, спектр флористичних та фауністичних досліджень. В статті також розглянуто основні напрями поступу природничої галузі науки, що відбувалися в різних організаційних формах: науково-дослідна робота в природничих товариствах в інтересах навчально-виховного процесу, науково-пошукова та видавнича діяльність в урядових структурах, добровільна праця шанувальників природознавчих наук у наукових осередках.

Ключові слова: наукові товариства, природничі осередки, наукові напрями, природничі дослідження, товариства любителів природи, дослідники природи.

Радикальні зміни в економіці, позитивні зрушення в освіті зумовили інтенсивний розвиток науки в другій половині XIX ст. Розвиток капіталізму в промисловості та сільському господарстві висунув нові значні вимоги до науки, що створювало позитивні об'єктивні передумови для наукових досліджень і відкриттів, перш за все у галузі фізики, математики і також природознавства. Відбувався інтенсивний приріст наукових знань в природознавстві, природничі знання користувалися популярністю не лише в середовищі науковців, але й серед загалу. Створення наукових товариств при університетах стало однією з особливих форм організації науково-дослідної роботи того часу та отримало широке розповсюдження в Російській імперії, в тому числі і в Україні. В історії української науки почесне місце займають науковці природознавства, які становили значний інтелектуальний прошарок української еліти в другій половині XIX – на початку XX ст. Їхні дослідження в галузі природничих наук та громадська робота стали важливою складовою українського наукового простору. Професорсько-викладацький склад активно сприяв створенню наукових природничих товариств. Досвід діяльності цих наукових організацій в популяризації наукових знань не втратив своєї актуальності і донині.

Змістовними і цінними для розгляду та аналізу діяльності природничих наукових товариств в Україні другої половини XIX – початку XX ст. є праці Савчука В.С. «Естественнонаучные общества Юга Российской империи» [15], Павленка Ю.В. «Наукові товариства – феномен просвітництва і культури» [12], Рудої С.П. «Популяризація наукових знань як одна з основних функцій товариств природознавців» [14]. Цікавою з точки зору проблематики є колективна праця «Природознавство в Україні до початку XX ст. в історичному, культурному та освітньому контекстах» [13]. Одне з важливих джерел вивчення історії природознавчих товариств Харкова є дослідження Д.І.Багалія [3;1], яке насичене фактичним матеріалом щодо створення та діяльності наукових організацій.

Серед публікацій, присвячених Харківським товариствам, привертає увагу стаття

Л.Л.Гельфенбейна [6], яка безпосередньо присвячена діяльності Товариства дослідників природи, однак інформація про роботу товариства розкрита лише частково і акцентована лише на одне із них.

Проте окремого дослідження з історії становлення та розвитку наукових природничих товариств в Україні другої половини XIX – початку XX ст. немає.

Метою статті є аналіз наукової та просвітницької діяльності природознавчих товариств України, їх основні напрями роботи на теренах України в другій половині XIX – початку XX ст.

Шістдесяті роки XIX ст. характеризувалися значним пробудженням суспільної свідомості в Російській імперії. Серед чинників, що негативно впливали на розвиток науки, були намагання підпорядкувати науковий розвиток політичним інтересам імперії. Уряд дбав передусім не про результативність роботи наукових установ, а про її відповідність завданням керівних кіл.

Умови наукової роботи в Російській імперії не могли задовольняти передових учених університетів. Жорстка статутна регламентація заважала науково-освітній діяльності та розвитку їхньої творчої ініціативи, необхідної у наукових студіях. Тому вчені прагнули проводити дослідження не лише за місцем своєї основної роботи. Найбільш плідною легальною можливістю стала робота в наукових товариствах, які значно менше контролювалися владними структурами. Ці товариства мали і фінансову незалежність, оскільки існували переважно на членські внески і приватні пожертви [16,с.159].

Перші природничо-наукові товариства в Україні виникли в XIX ст. з метою представляти певну наукову галузь, обговорювати актуальні теми досліджень, публікувати результати досліджень у періодичних виданнях.

Винятково важливу роль в історії становлення наукових товариств відіграв Перший Всеросійський з'їзд природознавців, який відбувся в Петербурзі. На його пленарному засіданні 4 січня 1868 р. було винесено пропозицію щодо заснування при кожному університеті Російської імперії товариства природодослідників. Офіційний дозвіл на заснування природничих товариств було одержано в лютому 1868 р., державна рада виділила кожному університетському товариству щорічну казенну дотацію в сумі 2500 крб. [13,с.376]. Такий крок треба вітати, оскільки він свідчив про намагання влади підтримати альтернативу державним науковим структурам.

У 1869 р. в Україні один за одним створювалися потужні природничо-наукові товариства універсального характеру. Наукові товариства природознавців створювалися переважно при Харківському, Київському та Новоросійському університетах. Основними напрямками їхніх досліджень були флора та фауна. Окрім того вони вели просвітницьку діяльність у галузі охорони навколишнього середовища, поширення природничих знань серед населення.

У пореформену добу при Київському університеті виникає низка природничо-наукових товариств – Товариство дослідників природи (1869 р.), акушерсько-гінекологічне (1885 р.), фізико-медичне (1890), сифілідологічне і дерматологічне (1900 р.). Товариства видавали збірники праць, обмінювалися з іншими науковими товариствами й установами, зокрема закордонними. Так, своїми виданнями вони обмінювалися в 1914 р. більше ніж із 350 товариствами й установами всього світу [10,с.52-53].

Київське товариство дослідників природи вивчало флору, фауну Волинської, Подільської, Київської, Полтавської, Чернігівської губерній. Керівником товариства було обрано професора І.Г.Борщова, який працював в університеті та читав курси із систематики та ботанічної географії рослин. Щороку відбувалися засідання уповноважених Київського товариства західних земств, де обговорювалися наукові результати, які потім друкувалися в періодичних виданнях, зокрема, в «Записках Киевского общества естествоиспытателей» (почали виходити з 1870 р.).

У травні 1869 р. при Харківському університеті за ініціативою біологів і геологів створюється Товариство дослідників природи. Товариство об'єднувало місцевих та іногородніх дослідників – ботаніків, зоологів, геологів. Найактивнішу діяльність у роботі брали професори-натуралісти фізико-математичного факультету І.Леваковський, О.Чернай, В.Черняєв. Талановиті науковці впроваджували активну діяльність у сфері природничих знань, а саме: проводилися

експедиції в найцікавіших районах, куди входили Слов'янські соляні озера, цілинні степи тощо [7,с.198] .

Товариства мали свої статuti, зокрема, передбачалося призначати різноманітні тимчасові комітети і комісії. Їхня робота проходила в умовах обмеження зовнішнього адміністративного впливу. Затверджував статут міністр того відомства, при якому засновувалося товариство. На чолі стояв президент, який керував радою товариства та мав широкі права. До його функцій належало: розгляд і затвердження програми наукових досліджень (дослідів, експедицій тощо), організація видавничої діяльності, формування особового складу. До товариств входили дійсні та почесні члени, а також члени-кореспонденти. Якщо почесними членами могли стати як науковці, так і меценати, то діючими обиралися винятково особи, які мали наукові заслуги. Що стосується членів-кореспондентів, то це були люди, які працювали за завданнями товариства найчастіше в інших містах [17,с.3-5].

Однією з форм діяльності природничих наукових товариств стали наукові засідання, де читалися реферати, доповіді, повідомлялося про нові відкриття, зроблені в Російській імперії та Західній Європі, відбувалися дебати. Засідання проходили щомісяця і носили публічний характер. Особливо урочисто відбувалися річні збори, де заслуховувався звіт голови товариства, затверджувалася програма досліджень, кошторис прибутків і витрат. Товариства організовували наукові експедиції, в ході яких збиралося багато колекцій, які входили до фонду університетів [2,с.318].

Активну наукову та популяризаторську роботу вело Товариство природознавців, засноване в 1869 р. в Новоросійському університеті при фізико-математичному факультеті з ініціативи Л.С.Ценковського. Саме його обирають президентом наукового товариства в 1870 р. Відділення геології, ботаніки та зоології, які існували при товаристві проводили дослідження з актуальних проблем природознавства. Учасники наукового об'єднання досліджували природу Південної Росії загалом і Новоросійського краю, зокрема, займалися активним вивченням території Бессарабії, Херсонської губернії і Криму. Вони досліджували географічне розташування даних територій та наявність на них різноманітної рослинності. Найактивнішими членами в проведенні досліджень були дійсні члени Новоросійського товариства А.О.Сапегін, який вивчав флору мохів у Криму [8,с.204]. Флору околиць Одеси та Олександрійського повіту, лісостеп досліджував А.М.Криштафович, а Й.К. Пачоський цікавився флорою Бессарабії, Криму, Херсонської і Таврійської губерній [11,с.59-65]. Всі результати досліджень вчених і студентів публікувались в «Записках Новороссийского общества естествоиспытателей», в яких основна увага акцентувалася на порівняльній анатомії, гістології, ембріології різних видів тварин та ботаніці.

Чільне місце на початку роботи Харківського природничого товариства зайняли дослідження регіонального характеру. Насамперед, дослідження флори та фауни Харківщини, а також робота в галузі геології, мінералогії, палеонтології. Діяльність товариства сприяла систематизації наукових досліджень, які мали важливе соціально-економічне значення для розвитку Слобідської України. У подальшому товариство розгорнуло діяльність, яка потребувала застосування експериментальних методів дослідження, зокрема, у галузі морфології, фізіології рослин, а також анатомії, гістології, ембріології та фізіології тварин.

За 37 років своєї діяльності Товариство випустило 38 томів праць. Усього опубліковано понад 450 робіт за всіма галузями природознавства. І.Ф.Леваковський, О.В.Гуров проводили геологічні студії, професор О.С.Бріо працював у галузі мінералогії, Ю.І.Морозов проводив дослідження з фізичної географії та метеорології. Плідно працювали у сфері зоології П.Т.Степанов, П.В.Іванов, О.В.Шидловський, М.М.Сомов, В.О.Ярошевський. Найбільшої уваги фізіології та гістології приділяли такі дослідники: М.Ф.Белєцький, М.Ф.Белоусов, М.К.Кульчицький. Ботанікою в більшій мірі цікавились Л.В.Рейнгард, Г.Ф.Шперк, Л.С.Ценковський, В.Ф.Хмелевський, М.О.Алексєєнко, А.О.Потебня, А.М.Краснов та інші [1,с.629].

Провідні науковці намагались донести здобуті в ході досліджень знання та інформацію до широких верств населення. Прихильниками ідеї про необхідність організації природознавчих

курсів для широкої аудиторії були А.М.Краснов, В.Я.Данилевський та Л.С.Цинковський. Ідею про необхідність організації таких курсів підтримали і інші члени товариства природознавців. Довести цю справу до кінця завадив тодішній голова товариства І.Ф.Леваковський, який заперечував ефективність таких зібрань [6, с.133].

На засіданнях товариства оголошувалися результати теоретичних та експериментальних досліджень членів організації, особливо активно обговорювались праці з хімії, фізики та метеорології. Повідомлення на засіданнях товариств мали не лише теоретичний характер, але й прикладний, бо стосувались питань методики викладання природничих наук у вищій школі.

Надзвичайно важлива роль у роботі товариства належить І.П.Осипову. результатом його діяльності стало значне зростання числа наукових доповідей, рефератів, повідомлень, а також широка видавнича діяльність. За 27 років головування в товаристві І.П.Осипов дуже багато зробив для зміцнення матеріальної бази товариства, розширення його видавничої діяльності та залучення молодих фахівців до роботи в товаристві.

Найважливішими роботами І.П.Осипова є дослідження, що стосувалися вивчення будови органічних сполук. Ця група досліджень була представлена у вигляді магістерської дисертації. Інша група праць присвячена термохімічним дослідженням [3,с.123].

Для розвитку та наукової діяльності Харківського природознавчого товариства багато зусиль приклав видатний вчений П.Д.Хрущов. Він не лише доповідав у товаристві про власні дослідження, але й читав в університеті лекції [3,с.126].

З початку ХХ ст. значно розширився тематичний діапазон доповідей за результатами теоретичних та експериментальних досліджень. Диференціація природничих наук сприяла актуалізації наукових студій. За весь час у працях товариств були опубліковані результати цінних досліджень, що мали помітний вплив на розвиток і становлення відповідних галузей вітчизняного та світового природознавства.

На початку ХХ ст. позитивний вплив на розвиток біологічної науки мала діяльність товариств любителів природи, які організовувалися в Києві, Миколаєві та інших містах.

Ботанічну секцію мало Миколаївське природниче товариство, яке виникло в 1907 р. Її засновниками були вчені П.В.Крижевський та О.А.Яната. Події та наукові дослідження товариства висвітлювались в журналі «Природа», який виходив 6-10 разів на рік. Основною метою наукового об'єднання та редколегії журналу була популяризація природничо-історичних знань, а також науково-методична допомога учням у викладанні природознавства. Серед відомих ботаніків, які активно друкувались в журналі були О.А.Яната, Й.К.Пачоський та С.В.Феодосьєв. Найактивнішим збирачем рослинності був О.А.Яната. Впродовж чотирьох років на околицях Миколаєва він назбирав 767 видів рослин, 100 із яких були новими для цієї місцевості [5,с.59-62].

Широку науково-краєзнавчу та просвітницьку діяльність розгорнуло Київське товариство любителів природи, яке виникло у 1907 р. Дніпровську біологічну станцію, де досліджувались фауна і флора Дніпра та околиць Києва, було створено в 1908 р. за ініціативою керівника зоологічної секції, О.А.Коротнєва. В «Трудах Днепровской биологической станции» були опубліковані результати досліджень, які вражали своєю новизною та актуальністю. Опрацьовували зібраний матеріал зоологи із Москви, Петербурга, Саратова (В.І.Казановський, Д.Є.Белінг, Н.А.Каппен та інші) [18,арк.22].

Варто згадати Товариство подільських природодослідників і любителів природи, яке відіграло важливу роль в активізації краєзнавства. Ініціатором створення товариства став вчений-біолог П.М.Бучинський. За роки свого існування (1911-1916) було видано три томи наукових записок, в яких висвітлюються різні аспекти досліджень природознавчого циклу Подільського краю, відкрито природничий музей Поділля, що налічував близько 8 тисяч експонатів, найбільшу в Україні орнітологічну колекцію (700 чучел птахів). Наукове товариство не обмежувалось лише дослідницькою діяльністю. При його підтримці було засновано ботанічний сад, відкрито громадську бібліотеку, лекторій. До складу товариства входили як місцеві дослідники, так і вчені з Новоросійського університету, які вивчали природу Поліського краю [4,с.5].

Важливу для країни і суспільства роботу проводило Хортицьке товариство охоронців природи, яке домагалося збереження мальовничих круч Дніпра, які потерпали від видобутку каменю. Представники товариства намагалися законодавчим шляхом захистити унікальні скелі від знищення. На запит Хортицького об'єднання природоохоронців Департамент землеробства дав негативну відповідь [9, с.156]. Завдяки наполегливості хортицьких любителів природи дніпровські скелі біля с. Кичкаса, кручі острова Хортиці стали охоронятися як історичні місця. Зазначене говорить про те, що природоохоронні товариства здійснювали не лише науково-теоретичну роботу, а й практичною діяльністю вирішували нагальні проблеми країни.

Таким чином, наукові природоохоронні товариства відіграли в пореформену епоху значну роль у розвитку вітчизняної науки. На засіданнях товариств обговорювалися й вирішувалися важливі дослідницькі проблеми теоретичного і прикладного характеру. Товариства популяризували кращі досягнення науки і стали доброю науковою школою для молодих вчених, засобом спілкування між людьми, які цікавилися природознавством. З іншого боку товариства об'єктивно сприяли підвищенню наукового рівня та професійної кваліфікації своїх співробітників. Науковий доробок товариств позитивно впливав на удосконалення навчального процесу, насамперед на природничих відділеннях.

У царині природничої науки вагоме значення мали товариства природознавців та любителів природи, які формувалися при Київському, Харківському та Новоросійському університетах. Членами товариств обиралися науковці, які здійснювали широкий спектр найрізноманітніших досліджень, поширювали знання та популяризували природничу науку серед широких верств населення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Багале́й Д.И. история города Харькова за 250 лет его существования (XIX-начало XXвека) / Д.И.Багале́й, Д.П.Миллер. – Т.2 – Х.: Типография М.Ф.Зильберберга, 1912г. – 973 с.
2. Багале́й Д.И. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905) / Д.И.Багале́й, Н.Ф.Сумцов – Тип. ун-та, 1906. – 329 с.
3. Багале́й Д.И. Физико-математический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905) / Д.И.Багале́й. – Х.:Изд. ун-та, 1908. – 357с.
4. Борейко В.Е. История охраны природы Украины (X век - 1980) / В.Е.Борейко. – К.: Киевский эколого-культурный центр, 2001. – 544с.
5. Вопросы общей энтомологии : [сб. наук.ст./ наук. ред. Гиляров М.С.]. – Л.: Наука, 1981. – 208 с.
6. Гельфенбейн Л.Л. Харківське товариство дослідників природи та його внесок у розвиток вітчизняного природознавства / Л.Л.Гельфенбейн // Нариси з історії природознавства і техніки. – 1965. – Вип. 5. – С.13—136.
7. Записки Киевского общества естествоиспытателей. – К., 1902. – Т. 17. – Вып. 2. – 452 с.
8. Записки Новороссийского общества естествоиспытателей. – Одесса, 1910. – Т. 35. – 206 с.
9. История биологии с древнейших времен до начала XX века / [под. ред. С.Р.Микулинского]. – М, 1972. – С.415-423.
10. Київський університет 1834-1984. – К.: Вища школа, 1984. – 203 с.
11. Онопрієнко В.І. Українське наукове товариство. Вклад у національну культуру / В.І.Онопрієнко, Т.О.Щербань // Вісн. АН УРСР. – 1990. -№11. – С.59-66.
12. Павленко Ю.В. Наукові товариства – феномен просвітництва і культури / Ю.В.Павленко, С.П.Руда, С.А.Хорошева // Природознавство в Україні до початку XX століття в історичному, культурному та освітньому контекстах. – К.: Академперіодика, 2001. – 420 с.
13. Павленко Ю.В. Природознавство в Україні до початку XX ст. в історичному, культурному та освітньому контекстах / Ю.В.Павленко, С.П.Руда, С.А.Хорошева, Ю.О.Хромов. – К.: Видавничий дім «Академперіодика», 2001. – 420 с.
14. Руда С.П. Популяризація наукових знань як одна з основних функцій товариств

- природознавців / С.П.Руда // Популяризація науки в Україні: історія і сучасність. – К., 1992. – С.34-42.
15. Савчук В.С. Естествонаучные общества Юга Российской империи: вторая половина XIX - начало XX в./ В.С.Савчук. – Дн-ск.: Из-воДГУ, 1994. – 232 с.
 16. Соболева Е.В. Организация науки в пореформенной России / Е.В.Соболева – Л.: Наука, 1983. – 203 с.
 17. Устав общества испытателей природы при императорском Харьковском университете / Утв. 14 дек. 1874г. Министром народного просвещения. – Х.: Тип. Ун-та, 1876ю – 6 с.
 18. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф.166. – Оп.1. – Спр.48. – 22арк.

REFERENCES

1. Bagaley D.I. Istoriya goroda Harkova za 250 let ego sushchestvovaniya (XIX-nachalo XX veka) / D.I.Bagaley, D.P.Miller. – T.2 – H.: Tipografiya M.F.Zilberberga, 1912g. – 973 s.
2. Bagaley D.I. Kratkiy ocherk istorii Harkovskogo universiteta za pervye sto let ego sushchestvovaniya (1805-1905) / D.I.Bagaley, N.F.Sumtsov – Tip. un-ta, 1906. – 329s.
3. Bagaley D.I. Fiziko-matematicheskii fakultet Harkovskogo universiteta za pervye sto let ego sushchestvovaniya (1805-1905) / D.I.Bagaley. – H.:Izd. un-ta, 1908. – 357s.
4. Boreyko V.E. Istoriya ohrany prirody Ukrainy (X vek - 1980) / V.E.Boreyko. – K.:Kievskiy ekologo-kulturniy tsentr, 2001. – 544s.
5. Voprosy obshchey entomologii : [sb. nauk. st. / nauk. red. Gilyarov M.S.]. – L.: Nauka, 1981. – 208 s.
6. Gelfenbeyn L.L. Harkivske tovaristvo doslidnikiv prirodi ta yogo vnesok u rozvitok vitchiznyanogo prirodoznavstva / L.L.Gelfenbeyn //Narisi z istoriyi prirodoznavstva i tehniki. – 1965. – Vip. 5. – S.13—136.
7. Zapiski Kievskogo obshchestva estestvoispytateley. – K., 1902. – T. 17. – Vyp. 2. – 452 s.
8. Zapiski Novorossiyskogo obshchestva estestvoispytateley. – Odessa, 1910. – T. 35. – 206 s.
9. Istoriya biologii s drevneyshih vremen do nachala XX veka / [pod.red.S.R.Mikulinskogo]. – M., 1972. – S.415-423.
10. Kyivskiy universitet 1834-1984. – K.: Vishcha shkola, 1984. – 203 s. 11. Onoprienko V.I. Ukrayinske naukovе tovaristvo. Vklad u natsionalnu kulturu / V.I.Onoprienko, T.O.Shcherban // Visn. AN URSS. – 1990. -№11. – S.59-66.
11. Pavlenko Yu.V. Naukovi tovaristva – fenomen prosvitnitstva i kulturi / Y.V.Pavlenko, S.P.Ruda, S.A.Horosheva// Prirodoznavstvo v Ukrayini do pochatku XX stolittya v istorichnomu, kulturnomu ta osvityanskomu kontekstah. – K.: Akademperiodika, 2001. – 420 s.
12. Pavlenko Y.V. Prirodoznavstvo v Ukrayini do pochatku XX st. v istorichnomu, kulturnomu ta osvitnomu kontekstah / Y.V.Pavlenko, S.P.Ruda, S.A.Horosheva, Yu.O.Hromov. – K.: Vidavnicхий dim «Akademperiodika», 2001. – 420s.
13. Ruda S.P. Populyarizatsiya naukovih znan yak odna z osnovnih funktsiy tovaristv prirodznavstv / S.P.Ruda // Populyarizatsiya nauki v Ukrayini: istoriya i suchasnist. – K.:1992. – S.34-42.
14. Savchuk V.S. Estestvonauchnye obshchestva Yuga Rossiyskoy imperii: vtoraya polovina XIX - nachalo XX v./ V.S.Savchuk. – Dn-sk.: Iz-voDGU, 1994. - 232s.
15. Soboleva E.V. Organizatsiya nauki v poreformennoy Rossii / E.V.Soboleva – L.: Nauka, 1983. – 203 s.
16. Ustav obshchestva ispytateley prirody pri imperatorskom Harkovskom universitete / Utv. 14 dek. 1874g. Ministrom narodnogo prosveshcheniya. – H.: Tip. Un-ta, 1876yu – 6 s.
17. Tsentralniy derzhavniy arhiv vishchih organiv vladi i upravlinnya Ukrayini. – F.166. – Op.1. – Spr.48. – 22ark.

Левченко І. Научная деятельность природоисследовательских обществ на территории Украины во второй половине XIX – в начале XX в .

В статье осуществлен анализ научной и издательской деятельности

естественнонаучных обществ Украины, которые были основаны при университетах во второй половине XIX – в начале XX в. Определен их вклад в популяризацию естественных наук среди населения страны. Раскрыто внедрения научных достижений естествоиспытателей в учебный процесс университетов Украины.

Освещаются основные направления работы обществ естествоиспытателей, которые активно действовали на территории Украины во второй половине XIX – в начале XX века. Осуществлен анализ исследовательской деятельности естественных обществ, в частности, спектр флористических и фаунистических исследований. Определены их вклад в популяризацию естественных наук среди широких слоев населения. В статье также рассмотрены основные направления развития естественнонаучных областей, реализуемые в различных организационных формах: научно-исследовательская работа в естествоведческих обществах в интересах учебно-воспитательного процесса, научно-поисковая и издательская деятельность в правительственных структурах, добровольный труд поклонников естественных наук в научных центрах.

Ключевые слова: *научные общества, естествоведческие очаги, научные направления, естествоведческие исследования, общества любителей природы, естествоиспытатели.*

Levchenko I. The scientific activity of natural scientific societies in the Ukraine in the second half of XIX - early XX century.

In the article the scientific and publishing activity of the Natural Communities of Ukraine, which were based at universities in the late nineteenth - early twentieth century, are analyzed. Outlined their contribution to popularizing science among the population. Reveals the introduction of scientific results of naturalists in the learning process of universities in the Ukraine.

Highlights the main directions of the scientific societies that were active on the territory of Ukraine in the second half of XIX - early XX century. The analysis of natural research communities, including floral and faunal spectrum of research was made. Outlined their contribution to popularizing science among the general population. The article also discussed the main directions of progress of natural science, which took place in different organizational forms: research work in the natural sciences companies in the interest of the educational process, scientific research and publishing activities in government, voluntary work admirers natural sciences in research foci.

Key words: *scientific societies, the natural branches, research areas, natural research partnership nature lovers, naturalists.*

Одержано 18.12.2013